

VÝCHODNÍ DISENT VE FLORENCII

Italské město Florencie uspořádalo studijní sjezd na téma « disent a demokracie ve východních zemích ». Sjezd měl mezinárodní zastoupení a konal se ve dnech 19.-21. ledna 1979 v Palazzo Vecchio. Z Českoslovdků byli k aktivní účasti pozváni: Jiří Pelikán, Ota Šik, Eduard Goldstücker, Karel Skalický a Michal Reiman. Jiří Pelikán vystoupil v panelové diskusi na téma: perspektivy disentu. S referátem ekonomického charakteru přišel Ota Šik. Karel Skalický měl referát na téma « náboženská svoboda a ideologie ». E. Goldstücker ve svém koreferátu nastínil vznik heterodoxního marxistického myšlení po roce 1956 a M. Reiman hovořil na téma « SSSR a politika lidových demokracií ». Jako ukázkou jsme zvolili zajímavý referát profesora Šika, jenž byl přednesen německy a zde ho přinášíme v českém překladu, který byl přehlédnut autorem.

OTA ŠIK (St. Gallen)

NEZBYTNOST TRŽNÍHO MECHANISMU ZA SOCIALISMU

Roku 1924 napsal známý ruský ekonom L. N. Kricman, řazený k trockistické skupině, teoretické pojednání o « Anarchii proletářsko-naturální společnosti na rozdíl od anarchie kapitalisticko-zbožního hospodářství » (L. N. Kricman, *Geroičeskoj period velikoj ruskoj revolucii*, Věstník komunističeskoj akademii, n. IX, 1924).

Zatímco pro kapitalistickou anarchii, podle Kricmana, je charakteristické, že nabídka je větší než poptávka, protože rozdělování zboží probíhá tržně anarchicky, v socialistickém hospodářství je poptávka stále větší než nabídka, protože centrální plán nevychází z opravdových potřeb podniků a spotřebitelů, a tak vzniká anarchie proletářského hospodářství.

Od roku 1924 uplynulo mnoho vody, ale anarchie sovětského hospodářství se nezmenšila, ale naopak zvětšila. Jeden z typických znaků této anarchie viděl Kricman ve « šturmovštinách » a pracovních mobilizacích, jimiž se nárazově usilovalo odstranit neustálé zásobovací nedostatky. Dodnes se zásobovací potíže nezmenšily, ale zvětšily a rozhojnily a šturmovština, přesčasý a « dobrovolná » práce o nedělích a svátcích zůstaly i nadále obecnými « uzdravovacími metodami ».

Ztráty, jimiž společnost v důsledku tohoto systému trpí, jdou do miliard ročně. Na jedné straně neustále existuje úzkoprofilové zboží – týdny, měsíce a roky chybí na trhu různé nejběžnější a nejobvyklejší produkty, které obyvatelstvo a podniky jako spotřebitelé nemohou dostat. Na druhé straně se stále produkuje zboží, které nikdo nepotřebuje, jímž podniky jen snadno plní plán a jímž jen nesmyslně narůstají sklady odběratelů. (Zásoby výrobních prostředků vznikají ve výrobních podnicích a organizacích materiálně technického zásobování. Zásoby spotřebního zboží ve velkoobchodech.)

V Československu rostou dotyčné sklady za rok průměrně o 15–16 miliard korun. Jen pro názornost: celý národní důchod ČSSR činí něco přes 400 miliard korun. V ostatních státech východního bloku je to stejné anebo horší.

Kriticman spatřoval příčinu ve zbyrokratizovaném a nedostatečně vědecky sestaveném plánu. Mezitím se začalo při sestavování plánů používat počítačů a více než padesátiletých zkušeností plánovačů. Ale nedostatky a ztráty se nezmenšily, nýbrž zvětšily. Mnozí apologeti sovětského systému se pokusí věc odbýt tím, že ji prohlásí za dětskou nemoc. Ovšem nemoc trvajících od roku 1924 do roku 1979 se již musí označit jako chronická.

Jinou apologetickou argumentací je, že by bylo zapotřebí ještě více počítačů, obrovský kalkulátorový systém a více odborníků. Ale ani se všemi nejmodernějšími počítači se problém nevyřeší, neboť příčiny tohoto základního nedostatku nespočívají v nedostatečné plánovací technice a v malém počtu plánovacích odborníků, nýbrž v *nevyřešeném základním rozporu mezi zájmy člověka jako výrobce a jeho zájmy jako spotřebitele*, jež se v tomto systému nemohou průběžně vyrovnávat.

Není to ani gnostický (poznávací), ani technický problém, ale *problém zájmů*, a ten není výrazem nedostatečně vyvinutého «socialistického uvědomění», jak mnozí obhájci tohoto byrokratického systému tvrdí. Zájmy pracujících lidí vznikají na základě pracovních a spotřebních vztahů, v nichž žijí, vztahů, jež jsou dlouhodobě neměnné. Pracovní podmínky se vyznačují poměrně dlouhou pracovní dobou, velikými rozdíly mezi pracemi různých povolání, pokud jde o namáhavost, monotónnost a atraktivnost. Pro velkou většinu lidí není jejich práce radostí a první životní potřebou, nýbrž zůstává i nadále těžkým břemenem. Pracují, aby vydělali, aby více vydělali a aby zlepšili svou spotřebu, svou životní úroveň.

Spotřební vztahy se vyznačují poměrným nedostatkem téměř všeho zboží. Latentní potřeby lidí nemohou být všechny uspokojeny. Musí se ekonomicky, výdělkově omezit v závislosti na pracovním výkonu. Proto existují přirozeně veliké rozdíly ve spotřebě lidí a v jejich životní úrovni.

Za těchto podmínek zůstává ekonomická motivace práce pro společnost rozhodující. To se nepopírá dokonce ani v SSSR a již za Leninových časů se zdůrazňoval význam ekonomické motivace. Ale další základní důsledky, které z toho vyplývají, se nevidí a nechtějí vidět, protože jsou v rozporu s mocenskými zájmy vládnoucí byrokracie.

Jsou to tři rozhodující důsledky, bez nichž uznání rozhodující role ekonomické motivace uvnitř socialistického hospodářství pro hospodářskou efektivnost zůstává bezvýznamné.

Prvním důsledkem je uznání nutnosti socialistických tržních vztahů mezi podniky kolektivního vlastnictví. Nikoliv práce jednotlivců, nýbrž jen práce celých obrovských podnikových kolektivů je základnou zásobování společnosti. Jen práce společenského dělníka, jak to už formuloval Marx, je odpovědná za společensky potřebný výrobní výsledek. To znamená, že nikoliv jen jednotlivý dělník, nýbrž především relativně samostatný podnik, podnikové vedení a podnikový kolektiv rozhodující o konkrétním rozvíjení výroby, musí být ekonomicky motivován k optimálnímu rozvoji výroby.

Ani s pomocí nejkomplicovanějšího počítačového systému nemůže podniku nadřazený orgán nahradit komplexní rozhodovací procesy vedení podniků. Obrovské množství proměnných uvnitř velkého průmyslového podniku, jež komplikovanými technikami a technologiemi vyrábí tisíce druhů konkrétních výrobků, které se ještě k tomu musí neustále rozvíjet a měnit, činí pro nadpodnikový orgán nemožné:

- a) poznat, která rozhodnutí za daných okolností jsou pro podnik optimální,
- b) podnikat jednotlivé podniky pomocí systému odměn a prémie k vlastnímu optimálnímu rozhodování.

Jedině tržní mechanismus – i přes všechny své nedostatky a nedokonalosti – může donutit podniky k tomu, aby vyhledávaly optimum a neustále a co nejrychleji napravovaly vyskytující se chyby ve svém rozhodování. Tržní mechanismus je komplikovaný kybernetický systém, v němž prostřednictvím zpětných vazeb se rychle odkryjí chybná rozhodnutí jednotlivých podniků jako subsystémů systému, a pod tlakem podnikových ztrát či zisků jsou opět co nejrychleji překonávány.

Odpor marxistů k trhu odpovídá především ideologicky simplifikovaným ekonomickým teoriím, které 1) si neuvědomily vnitřní složitost tržního mechanismu a jeho nenahraditelnost direktivním plánováním; 2) podcenily problematiku lidských zájmů a jejich motivace i při kolektivním vlastnictví výrobních prostředků; 3) nepochopily rozdíl mezi obecnou podstatou tržního mechanismu a její kapitalistickou formou, jakož i jejím monopolistickým znetvořením, a proto také nejsou schopny pochopit specifiku socialistického trhu.

K ideologickým chybám se pak druží ve státech sovětské mocenské sféry zájem panující byrokracie udržet centrální plánovací dirigismus a zabránit tržnímu osamostatnění podniků. Tento zájem působí dnes ještě mnohem silněji než ideologická zjednodušení. Ideologické zábrany by se už byly dávno překonaly, kdyby nepůsobily zájmy mocenské.

Existují dva rozhodující zájmové důvody mocenské byrokracie, jež stojí proti socialistickému tržnímu mechanismu:

- a) Jedině pomocí centrálního direktivního plánování se mohou prosadit vojenské velmocenské zájmy a preferovat těžký průmysl jako základ zbrojního průmyslu na účet spotřebního průmyslu.

Není pravda, že socialismus se dnes může udržet a šířit jen pomocí neustále vzrůstající vojenské moci. Místo aby se budovalo na přitažlivosti socialistické společnosti pro široké vrstvy pracujících lidí celého světa, sleduje se rozšiřování moskevského hegemoniálního vlivu pomocí dodávek zbraní, vojenských expertů a žoldnéřských oddílů často i zcela nesocialistickým diktátorským vládám v celém světě.

Imperiální velmocenská politika se může uskutečňovat jedině prostřednictvím direktivního znásilňování hospodářství. Kdyby existoval skutečný tržní mechanismus mezi samostatnými socialistickými podniky, nemohla by být tato politika stalinistickými silami prosazována.

b) Jedině pomocí centralistického direktivního plánování je možné udržovat a neustále rozšiřovat obrovský byrokratický aparát.

Mocná politická byrokracie, jejíž bytí je spojeno s rozsáhlými privilegii a úplným odcizením lidu, může monopolisticky ovládat celou společnost a vnucovat jí svou vůli jen tím, že má plně v ruce výrobní podniky a všechny hospodářské instituce. Jakmile by připustila osamostatnění podniků s kolektivním vlastnictvím, se samosprávnými radami a s podnikovým vedením nezávislým na centrální byrokracii, ztratila by nejen svou moc nad hospodářstvím, ale stala by se i z velké části jako vládnoucí vrstva zbytečnou.

To jsou dva rozhodující zájmové, a proto i politické důvody, proč byrokracie pomocí stále většího násilí potlačují každý pokus o osamostatnění kolektivních podniků a o zavedení socialistických tržních vztahů a nepřípuští v tomto směru žádnou věcnou diskusi.

Jestliže se uznává nutnost tržních vztahů mezi podniky kolektivního vlastnictví jako první důsledek dnešních pracovních, spotřebních a zájmových podmínek, pak to ovšem také vyžaduje otevřeně připustit i další dva důsledky, neboť jinak by první sám o sobě byl málo účinný.

Druhý důsledek, vyplývající z uznání rozhodující role ekonomické motivace, tkví v poznání, že tržní vztahy působí kladně jedině tehdy, když existuje opravdová konkurence mezi relativně samostatnými výrobními a obchodními podniky a když se v důsledku toho mohou vytvářet parametrické ceny, mající vliv na konkrétní výrobní rozhodování. Aby rozhodování ekonomicky motivovaného socialistického výrobního podniku odpovídalo zájmům spotřebitelů, musí mít spotřebitelé usilující o maximalizaci svého užítku i reálný vliv na pohyb cen.

Zjednodušená teorie a praxe určování cen centrálním cenovým orgánem, a to podle obecně platné cenové formule (ať už jde o hodnotovou, výrobní, dvou- nebo tříkanálovou cenu), ignoruje reálně existující rozpor mezi zájmem socialistického výrobce o co nejvyšší důchod a zájem spotřebitele o co nejvyšší užitek i v rámci socialistické společnosti.

Jedině dogmatická marxistická teorie, naprosto neuznávající problematiku zájmů, mohla vyvolat představu a praxi centrálně vytvářených a dlouhodobě nepohyblivých cen. A to bez ohledu na neustále vznikající rozpor mezi výrobní strukturou (určovanou zájmem výrobního podniku o maximalizaci důchodu) a měnící se strukturou poptávky spotřebitelů, usilující o nejvyšší uspokojení svých potřeb. Z tohoto rozporu vzniká neustále neuspokojená poptávka na jedné straně a přebytečná nabídka na straně druhé.

Ještě horší ovšem je, že chybí tržní signály a motivace, jež by pobízely k tomu, aby se výrobní struktura v podnicích rychleji a pružněji přizpůsobovala struktuře poptávky.

Jedině tehdy, až uvnitř každého výrobního sektoru bude více samostatných podniků, mezi nimiž bude existovat konkurence, budou se podniky

opravdu snažit vyrábět v souladu s potřebami spotřebitelů a usilovat o efektivní využití a kvalitativní rozvíjení všech výrobních možností.

V podmínkách absolutní monopolizace výrobních sektorů, jak tomu je v sovětském systému, neexistuje žádná tržní soutěž mezi výrobními podniky, žádná možnost svobodné volby spotřebitelů, a výrobci se tak stávají neomezenými pány vůči spotřebitelům.

Třetím důsledkem vyplývajícím z uznání rozhodující role ekonomické motivace je poznání, že skutečná konkurence mezi výrobními podniky existuje jedině za předpokladu trhu kupců. Jedině tehdy musí výrobci respektovat potřeby spotřebitelů a nemohou dosahovat vysokých zisků na úkor spotřebitelů a společnosti vůbec.

Trh kupců je trh, na němž celková nabídka zboží je vždycky o něco větší než celková poptávka. Jedině tehdy, když nabídka má tento předstih, dbají výrobci ve vlastním zájmu o potřeby spotřebitelů, o neustálé zlepšování svého výrobního potenciálu a stupňování produktivity.

Od samého počátku ve všech socialistických státech však existuje trh prodavačů, na němž celková poptávka je neustále větší než celková nabídka. Tento jev svého času kritizoval v SSSR Kricman a na tom se až do dnes nic nezměnilo. Pracující jsou sice plně placeni za formální plnění plánu, ale výrobní mikrostruktura neodpovídá struktuře jejich potřeb. Přicházejí se svými penězi na trh, nedostanou tam však všechny výrobky, jež potřebují.

Totéž platí i o podnicích jako spotřebitelích. Podniky sice obdrží peněžní prostředky za globální plnění plánu, ale nedostanou za ně výrobky, které nutně potřebují. Tak vzniká neustálá převaha poptávky vzhledem k nabídce, a tím i typický trh prodavačů.

Výrobci mohou nakonec prodat všechno, co vyrobí, protože existuje velký hlad po zboží. Velkoobchod, materiálově-technické zásobovací organizace a podniky jako spotřebitelé doslova rvou výrobcům všechno zboží z ruky. Velkoobchodatelé skoupi vše, co mohou dostat, skladují u sebe nepotřebné výrobky, aby se zajistili pro budoucnost. Zkušenost je poučila, že to, co dnes mohou dostat, zítra nemusí být k dostání.

Tak vznikají sklady nepotřebných výrobků nikoliv u výrobců, ale u odběratelů. Z toho ovšem povstává circulus vitiosus: Čím snadněji monopolizovaní výrobci prodají vše, co vyrobili, tím méně se starají o to, jak uzpůsobit svou výrobní strukturu a jak zlepšit výrobu. Rozvíjejí svou výrobu pro ně nejsnadnějším a nejvýhodnějším způsobem, s nejmenší námahou a s co největšími zisky.

Jejich výroba je tak určována jednostranným zájmem výrobce a přehlíží zájmy spotřebitelů. Nepocítují tlak ze strany konkurentů a trhu – mohou prodat vše, co vyrobí, a stávají se absolutními pány vůči spotřebitelům. Každý podnik se hledí zajistit, a tak skladuje vše, co může dostat. Ale tím snadnější zase bude pro každého výrobce, aby zvyšoval svou vlastní výrobu a zisk výrobní strukturou, jež neodpovídá struktuře poptávky. Tak vzniká nekonečný circulus vitiosus od dvacátých let až podnes.

Za takové situace nemá valného významu podněcovat podniky ke zvyšování zisku prostřednictvím ziskových prémie. Ukazuje se, že zisky mohou

být zvýšeny mnohem snadněji manipulací struktur výroby, zhoršením kvality výrobků a skrytým zvyšováním cen. Když vládne trh prodavačů, spojený s absolutní monopolizací, prosazují se ziskové zájmy na účet spotřebitelů a celé společnosti.

Již v kapitalismu s rostoucí monopolizací a inflací navozující trh prodavačů začíná silná manipulace výroby na účet spotřebitelů. Jakmile však dojde, jako v socialismu, k absolutní státní monopolizaci odstraňující jakoukoli konkurenci a nastolující trvale trh prodavačů, vznikají podmínky, v nichž se jednostranný výrobní zájem může tak silně prosadit, že hospodářství a společnost zakouší dosud nevidané ztráty, kvalitativní a technický pokrok je nebývale brzděn a spotřeba a životní úroveň pracujícího člověka stále víc zaostává za úrovní kapitalistického hospodářství.

Na tyto rozpory existují jen dvě možné reakce:

- 1) ideologická, dogmatická,
- 2) ekonomicko-realistická.

Dogmatická reakce se snaží i nadále nebrat v úvahu reálně-ekonomické zájmy člověka a hledá řešení pomocí morálního působení, převýchovou člověka a zesilováním jeho » socialistického uvědomění «.

Praxe morálních výzev a podněcování materiální stimulace ztroskotala ve všech socialistických státech (nejen například v SSSR, ale i na Kubě, v Číně a jinde). Nezbytnost ekonomické motivace byla nakonec uznána. Pro ideologická dogmata a mocenské zájmy zůstal však tento vývoj na půl cestě. Vytvořily se sice ziskové podněty, ale zároveň se zamezilo skutečnému osamostatnění podniků, tržním cenám a konkurenci mezi podniky.

Tím se ovšem situace ještě zhoršila, neboť za existence trhu prodavačů absolutní monopolizace státně-byrokratického vedení a na státu závislých říditelů se nemohou zájmy spotřebitelů proti jednostranným zájmům výrobců prosadit. Neexistuje žádné vyvažování zájmů, takže zájmy monopolistů se stávají zájmy absolutně převažujícími.

Jedině správná odpověď je ekonomicko-realistická, jež uznává rozhodující roli ekonomické motivace v ještě nadlouho existujících pracovních a spotřebních podmínkách a vyvozuje z toho též všechny nutné důsledky.

Musí být uznána nutnost reálného tržního mechanismu, což ovšem znamená cílevědomé podporování konkurence mezi samostatnými kolektivními podniky uvnitř každého sektoru, vytváření svobodných tržních cen a udržování trhu kupců.

Současně to ovšem neznamená existenci kapitalistických poměrů, udržování společenského protikladu mezi mzdovými a ziskovými zájmy, a už vůbec ne, že dnes trh sám o sobě, bez makroplánování, by byl schopen řešit nesmírné rozvojové problémy průmyslové společnosti.

Z ekonomicko-realistické odpovědi nelze ani vyvozovat, že uznání rozhodující role ekonomických zájmů by mohlo vést k zneuznání stále silněji narůstajících neekonomických zájmů lidí. Člověk není jen homo oeconomicus, nýbrž je komplexní člověk, jehož zájmy o pracovní uspokojení, spoluurozdování a spoluúčast, identifikaci se svým podnikem a okolím, seberozvíjení a sebeuskutečňování se stávají zájmy stále silnějšími.

Všechny společenské změny musí být takového druhu, aby tyto neekonomické zájmy člověka se mohly stále lépe prosazovat, aby pracující lidé se stále více stávali svobodnými tvůrci své budoucnosti. Proto je nezbytné, aby se lidé pomocí skutečné hospodářské a společenské demokratizace jak v mikrosféře tak v makrosféře stávali aktivními, rovnoprávními, spolupůsobilými a spolurozhodujícími lidmi.

Cestu k tomu vidím ve vytvoření zvláštního kolektivního vlastnictví kapitálu, který nazývám *neutralizovaným kapitálem*. To by zároveň umožnilo udržet soukromou podnikatelskou činnost a iniciativu v takovém rámci, aby byla společensky prospěšná a nebylo zabraňováno vznikání neutralizovaného kapitálu. Dále by bylo žádoucí spojit tržní mechanismus s makroekonomickým demokratickým rámcovým plánováním. A nakonec je zapotřebí regulovat trh tak, aby se mohla cílevědomě udržet konkurence a transparence trhu a mohlo se důsledně a účinně zabraňovat všem monopolizujícím tendencím.

Je pochopitelné, že nemohu v tomto článku uvést a objasnit všechny tyto myšlenky a modelové představy. Napsal jsem obsáhlou knihu, jež vyšla v září 1979 v Německu a jež má název: *Humane Wirtschaftsdemokratie – ein dritter Weg*. Má něco kolem 800 stránek.

Jsem přesvědčen, že vytyčuje skutečnou alternativu jak ke kapitalistickému, tak k sovětsko-komunistickému rozvoji a že bude moci přispět k řešení oněch vážných problémů, které se dnes lidstvu kladou.

* * *

Uvedl bych nyní v krátkosti základní teze svého modelu:

1) Jestliže kapitalistický tržně-hospodářský systém a komunistický plánovací systém podrží i nadále své dnešní základní rysy, povede to k rostoucím obtížím v rozvoji, jež budou mít závažné a stále hrozivější následky pro člověka. Rozvojové nedostatky obou systémů jsou sice různorodé povahy, ale jejich překonávání pomocí politiky cílevědomých reforem směřujících k humanizaci a demokratizaci současných hospodářských vztahů, by mohla vést ke vzniku nového hospodářského systému a k odstranění nebezpečných antagonismů mezi systémy.

2) V kapitalistickém systému existuje rostoucí hospodářské odcizení pracujících vrstev. Distribuční procesy národního důchodu, řídicí se jen slepým konfliktem zájmů, vedou k makroekonomickým cyklickým poruchám nabývající formou hospodářských krizí a inflací, k soukromé nadspotřebě v podmínkách veřejné chudoby, k vytváření příjmů neodpovídajících výkonům. Hrozivými důsledky tohoto vývoje jsou masová nezaměstnanost, nedostatečné uspokojování potřeb lidí s nižšími důchody, plýtvání prostředky, zhoršování životního prostředí, stále větší ohrožování životních podmínek, prohlubující se antagonismus mezi chudobou a bohatstvím, jhem a severem.

3) V komunistickém systému se praktické uskutečnění dogmatické ideologie projevuje v naprostém soustředění podstatných rozhodování o všech sférách společnosti v ústředních orgánech a aparátu komunistické strany.

V hospodářství to znamená likvidaci samostatného podnikání, vzájemné konkurence, tržních cen a od trhu odvislých příjmů, kladného působení tržního mechanismu. Důsledkem toho je absolutní monopolizace a byrokratizace s nebývalými ztrátami efektivnosti a hospodářským zaostáváním.

4) Vyřešit kapitalistické dilema a předejít sovětskému komunistickému vývoji lze jen dalekosáhlou demokratizací a humanizací hospodářství, překonáním rozporu mezi zájmy mzdovými a ziskovými, zevšeobecněním hospodářské odpovědnosti pomocí neutralizace kapitálu, spojením plánu a trhu, zavedením demokratického alternativního plánování distribuce s regulovaným tržním mechanismem.

5) Neutralizace kapitálu znamená převedení stále znovu se utvářejícího peněžního a výrobního kapitálu do nedílného vlastnictví podnikového kolektivu. Kapitál je spravován radami, které byly zvoleny dotyčným kolektivem spolupracovníků podniku. Veliké kapitálové společnosti by se měly proměnit ve společnosti pracujících, zakládající se na neutralizovaném kapitálu. Střední podniky by se měly stát smíšenými společnostmi spočívajícími na spojení soukromého a neutralizovaného kapitálu. Malé podniky by zůstaly v soukromém vlastnictví.

6) Spolupracovníci všech podniků se budou podílet na ziscích. Část zisků určená k podílení jakož i část zisků určená k proměně v neutralizovaný kapitál budou určovány v plánu distribučním klíčem pro celé hospodářství. Tímto distribučním klíčem budou určovány i ty části zisku pro podnikatele, které by měly dále motivovat soukromou podnikatelskou činnost. Zároveň však budou tímto způsobem zajištěny i ty části zisku, které jsou potřebné pro čisté investice.

7) Na základě neutralizovaného kapitálu vzniká ve společnostech pracujících demokratický systém vedení, jenž spojuje nezbytný princip efektivnosti s novým principem humanizace práce. Demokraticky volené správní rady, které nastolují, kontrolují a případně odvolávají fideletské orgány a určují dlouhodobou hospodářskou politiku podniku, průběžné informování zaměstnanců, periodické zprávy o činnosti správní rady, demokratický styl vedení a samosprávné pracovní skupiny, to vše by mělo vést k zvýšení uspokojení z práce, k seberealizaci pracujících a k jejich ztotožnění s podnikovým a pracovním kolektivem.

8) Zisk musí zůstat kritériem efektivnosti, ale namísto úsilí o maximalizaci zisku bude se usilovat o jeho optimalizaci. Optimální zisk je výrazem dlouhodobě nejvyšší efektivnosti při krátkodobě demokraticky dohodnutém zřeknutí se zisku ve prospěch lidštějších řešení nelehavých strukturálních a modernizačních problémů. Všechna lidská řešení však musí dlouhodobě přinášet zvýšení efektivnosti, nemá-li vzrůstat zisková ztrátovost a ekonomická neuspokojenost.

9) Dlouhodobé cíle národohospodářského vývoje budou realizovány pomocí makroplánů distribučních procesů. Dlouhodobé programy a střednědobé plány určují makrostrukturu žádoucího rozvíjení kvality života. K tomu patří též určování tempa růstu s žádoucím kontinuálním a harmonizovaným rozvojem investic a spotřeby. Životní cíle a rovnováha se musí

zajistit plánovitě regulovanými procesy distribuce důchodů a zisků. Uskutečnění cílů plánu se dosáhne příjmovou, daňovou, úvěrovou a měnovou politikou v souladu s plánem.

10) Sestavování plánů se děje pomocí demokraticky ustavených plánovacích komisí. Dlužno vypracovat dva až tři alternativní plány, v nichž by se odrážely podstatně rozdílné zájmy a názory na budoucí vývoj.

Alternativní plány se mají podrobit široké společenské diskusi a výběr plánu se provede v demokratických volbách. Spojení volby plánu s volbami politickými jednou za čtyři nebo pět let může vést k žádoucímu zvětšení politiky. Realizace většinou zvoleného plánu přísluší vládě případně její hospodářské radě.

11) Konkrétní rozvíjení investic a výroby v podnicích se bude určovat tržním mechanismem. K hlavním cílům hospodářské politiky patří zdokonalování tržního mechanismu. Výrazné zprůhlednění trhu, prohloubení tržní konkurence a v důsledku toho i omezení monopolistických trendů by mělo vést k odstranění podnikových zisků neodpovídajících výkonu. Míra zisku všech odvětví by měla směřovat k vyrovnání a odchylky míry zisku jednotlivých podniků od národohospodářské míry zisku by měly být jedině výsledkem odlišných tržních výkonů. Monopolní zisky, jež i přes antimonopolistickou politiku zůstanou, budou odčerpány zvláštní monopolní daní.

12) Reformovaný systém umožní pracujícímu člověku na základě spojení jeho vlastního zájmu se zájmy společenskými utvářet svůj život a svou budoucnost plánovitě a demokraticky. Překonání krizí a nezaměstnanosti může dopomoci k odstranění nejistoty a strachu lidí z budoucnosti. Plánovitě stanovení růstu, urbanistického rozvoje, nových dopravních řešení, utváření životního prostředí, rozvoje vzdělání a volného času může sebou nést podstatné změny kvality života. Demokratické spolurozhodování obyvatelstva v hospodářské mikrosféře a makrosféře spolu se zvětšením politiky může předejít hrozícímu zbyrokratizování společnosti.

13) Prosazení a rozvíjení systémové reformy je nerozlučně spojeno s vytvářením a prohlubováním demokratických, pluralistických podmínek ve společnosti. Všechny ideologie, jež počítají s nedospělostí lidu a zakládají se na diktátorském rozhodování mocenských elit, slouží konec konců udržení privilegií malé mocenské skupiny a jsou příčinou odcizení širokých vrstev obyvatelstva všem společenským institucím. Jedině pomocí skutečného prohloubení demokracie a nové hospodářské demokracie lze předejít hrozícímu zamoření životního prostředí, společenským zvrácenostem a katastrofám a zajistit opravdu humánní společenský rozvoj.